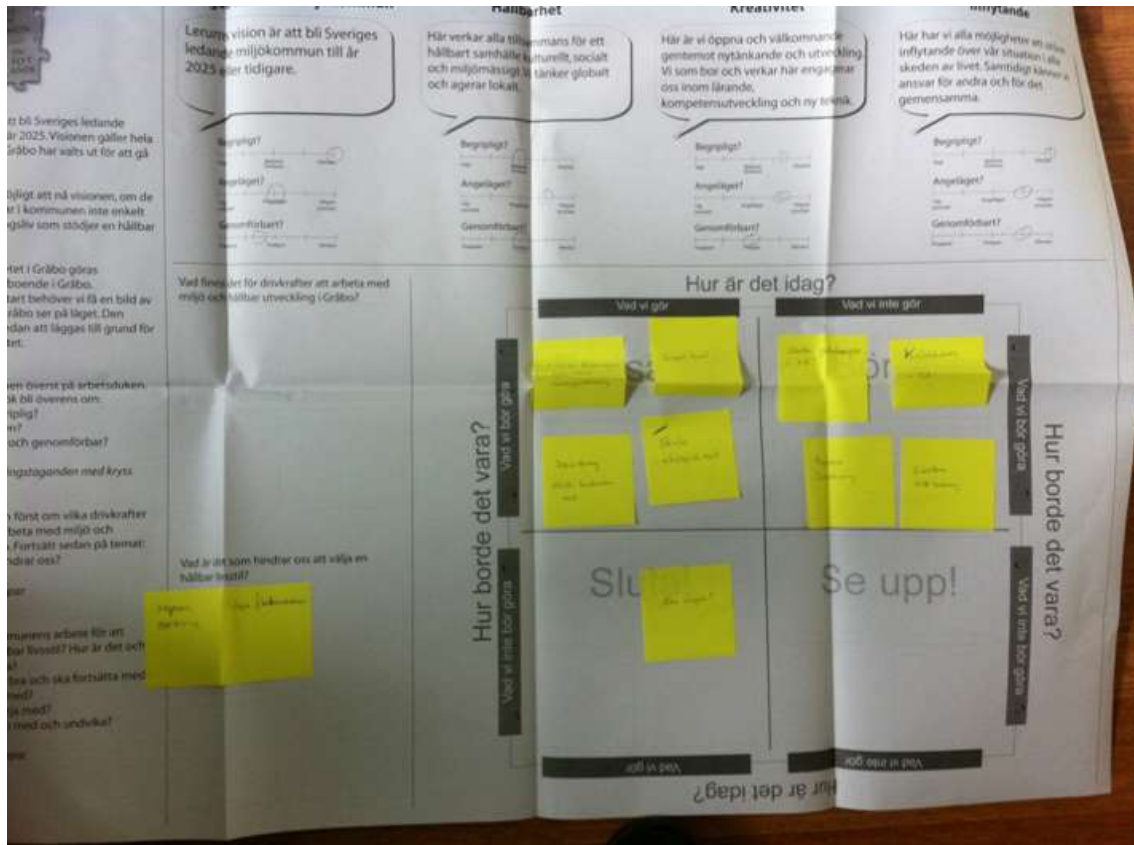


TÄLLBERG FOUNDATION

HÅLLBARA GRÅBO, LERUM

EN FÖRSTUDIE



Hållbara Gråbo

EN FÖRSTUDIE

INNEHÅLL

1) Sammanfattning	3
2) Inledning	7
3) Hållbar livsstil	7
4) Metod: Djupintervjuer med dialogmetoden	9
• Bakgrund metodval	9
• Upplägg och reflektioner	10
5) Resultat djupintervjuer	13
• Drivkrafter vs hinder för hållbar livsstil i Gråbo	13
• Gråbobornas mognadsnivå	14
6) Slutsatser och rekommendationer	16
• Medvetenhet och mognadsnivå	16
• Inriktning och förberedelser för arbetet mot Vision 2025	20
Bilagor:	
Checklista vid metodval för medborgardialog	25
Förteckning över externa personer intervjuade	26

SAMMANFATTNING

SAMMANFATTNING

I arbetet mot att förverkliga Lerums Vision 2025 har Lerums kommun bitt Tällberg Foundation att genomföra en förstudie för att se om och hur Gråbo kan gå före och bli ett föredöme för resten av kommunen. Med tre fokusområden har denna förstudie kartlagt hur (1) Visionen uppfattas, (2) Vilka drivkrafter och motkrafter som finns samt hur (3) Mognadsgraden ser ut hos medborgarna för att verka för en hållbar livsstil.

Med hjälp av denna kunskap ska Lerum kommun lättare kunna arbeta för att få Gråbo att bli ledande i miljöarbetet och en läroplats i arbetet mot att bli Sveriges ledande miljökommun 2025.

Lerums kommuns utgångspunkt är insiktsfull i ambitionen att leva upp till den mycket offensiva visionen att till 2025 bli Sveriges ledande miljökommun.

Förstudien är baserat på de frågeställningar och det anslag som finns formulerat i PM Vision 2025:

”Att möjliggöra en hållbar utveckling är en utmaning för planering och verksamhet i alla förvaltningar och politik. Hållbarhet handlar om att hushålla med knappa resurser. En hållbar samhällsplanering möjliggör att medborgarna kan göra val som främjar en hållbar livsstil. Detta kräver politiskt mod, ett ansvarsfullt ledarskap i samhällsplaneringen och förmågan att lyssna engagerat till många röster. Med inspel från olika aktörer i arbetet för Lerum arbetar vi för att bygga en hållbar samhällskultur i Lerum”.

Med en dialogmetod har under våren 2011 djupintervjuer genomförts med grupper av personer från Lerums kommun (politiker och tjänstemän) och medborgare bosatta i Gråbo. Våra påståenden och antaganden om sakernas tillstånd i Gråbo och Lerum, bygger på de svar vi fått primärt under djupintervjuerna men även vid samtal med företrädare för kommunen.

Slutsatserna från intervjuerna och erfarenheterna från tidigare arbete med Rework Lerum är att tätorten Gråbo har alla förutsättningar att framgångsrikt fungera som en pilot i arbetet mot att förverkliga vision 2025.

1. UPPFATTNINGAR OM VISIONEN

Alla djupintervjuer inleddes med samtal om Lerums vision och som ett utgångsläge för det mera specifika samtalet kring förutsättningarna för en hållbar livsstil i Lerum.

Lerums Vision uppfattas som begriplig, definitivt angelägen och genomförbar av respondenterna. Begreppet hållbarhet behöver ytterligare förklaring, men anses ändå ha högsta prioritet. Uppfattningen är att en hållbar livsstil är möjlig i Gråbo.

Att ha inflytande och kontroll över sin egen situation är en vägledande prioritering för medborgarna i Gråbo och Lerum. Här ligger en stark attraktivitet och drivkraft som är viktig att ta fasta på i det kommande arbetet. Under samtalen kring visionsformuleringarna framkom önskemål om att ta visionens formuleringar till en högre konkretiseringsgrad för att få ett större engagemang och förståelse bland dem de berör, d v s medborgarna.

2. DRIVKRAFTER FÖR OCH MOT VISIONEN

Det är uppenbart att invånarna själva i Gråbo kommer att vara den positiva drivkraften för visionens förverkligande, i form av ”motiverade föräldrar och aktiva politiker” liksom skolan, föreningsliv och kyrkan. Man beskriver också en attityd i Gråbo som kan vara en grund för en mera miljömedveten livsstil.

”Second-hand är coolt”

Upplevda svårigheter eller hinder i Gråbo för att visionen skall bli verklighet är exempelvis egoism, den privata ekonomin, förändringsrädsla samt brist på kunskap. *(Vi vill understryka att dessa faktorer är generella och brukar komma upp oavsett var liknande undersökningar genomförs kring dessa frågeställningar.)* Som externa, motverkande och de-motiverande faktorer listar respondenterna i Gråbo kommunikation och infrastruktur samt avsaknad av miljöstationer eller dåligt efterhåll bland dessa liksom bland kommunens egna fastigheter och markområden.

3. EN SKATTNING AV MOGNADSNIVÅN HOS RESPONDENTERNA

En av förstudiens mer centrala delar handlar om att försöka få ett grepp om mognadsnivån i Gråbo avseende hållbarhet och en hållbar livsstil. Gråbo skiljer sig inte mot andra områden med likartade sociodemografiska förutsättningar där man har en förhållandevis hög andel hushåll av ensamstående föräldrar. Miljöer där hushållens ekonomi ofta är ansträngda och invånarna lever på små marginaler. För dessa hushåll kan en hållbar livsstil endast motiveras och försvaras om det innebär större ekonomiska marginaler eller bättre/större tidsmässig valfrihet. Motivationen ökar och valen genomförs om vardagslivet underlättas.

Djupintervjuerna gav ett entydigt svar i att Gråbokulturen består i en stark inre samhörighet. Människor känner sig trygga och nöjda och vill bo kvar.

Gråboborna har utvecklat en egen kultur och identitet. Ungdomarna var de starkaste rösterna för att Gråbokulturen inte får förstöras. Det finns en positiv självkänsla i Gråbo, en egen stark och positiv identitet som behöver få utvecklas ytterligare. Gråbo är inne i en positiv förändrings- och utvecklingspiral. Sannolikt genererad av kommunens satsningar på skolan.

Avgörande för att medborgarna är bekanta med varandra är föreningslivet och kyrkan. Men det finns en annan möjlig orsak till att den interna samhörigheten kanske är starkare i Gråbo än andra delar av kommunen. Skolbranden 2007 var en tragedi som sannolikt påverkade alla Gråbobor. Det är ett känt faktum att grupper som drabbas av tragedier kan få en ökad samhörighet just genom det gemensamma trauma som man tillsammans genomlider.

Slutsatserna från djupintervjuerna är att mognadsnivån för en förändring och utveckling mot en hållbar livsstil kan betraktas som hög bland respondenterna i Gråbo. Den positiva viljan och motivationen till förändring och utveckling gör att **Gråbo som ”pilot” kan bli en framgångsrik och en drivande kraft för att förverkliga Lerums Vision 2025.**

REKOMMENDATIONER

Lerums kommun har tagit några radikala grepp under ett antal år både organisatoriskt och strategiskt varav vision 2025 är rejält utmanande, men också styrande för agendan de kommande tretton åren. Vår erfarenhet av utvecklingsarbete är att man vinner mycket på att kunna bygga på redan pågående processer. Med tryggheten i kända processer skapas utrymme och stimulans till att bryta ny mark och få fram nya arbetssätt, ny kultur och nya levnadsmönster.

Vår rekommendation är att Lerum kommun i möjligaste mån fortsätter bygga på redan pågående och etablerade processer i Gråbo. Medborgardialogen bör vara en central del i fortsatta arbetet för att uppnå vision 2025, men även fullfölja och utveckla/stödja tex Rework Lerum (utvecklingen av gröna jobb), entreprenöriellt lärande i skolan, affärsdriven miljöutveckling, samt medborgarnas egna privata initiativ som återbruksverksamheten (second hand).

Gråbo är ett samhälle bestående av många differenta värderingar. Detta är en utmaning i alla visionsdrivna utvecklingsprocesser. I Gråbo sammanfaller ett antal positiva faktorer på ett sätt som kan gynna processen. Låt den positiva inställningen till utveckling och förnyelse i Gråbo fokusera på att samverka runt den gemensamma idén, Lerums vision 2025 med Gråbo som pilot.

En stark och genuin samhörighet är en fantastisk tillgång som många samhällen eftersträvar men sällan når samtidigt som det också kan slå över och bli en negativ energi av egen och andras stigmatisering. Det är av största vikt att hålla ögonen på den typen av tendenser.

En annan erfarenhet är att det är lätt att gömma sig bakom de tekniska och funktionella aspekterna i stället för att jobba med de pedagogiska aspekterna under hållbarhetsarbetet. Vi vill göra kommunen uppmärksam på behovet av att ge kommunens medarbetare erforderliga förberedelser för att möta de pedagogiska utmaningarna som visionsarbetet kommer att föra med sig.

En hållbar livsstil utgår ifrån individens vilja och motivation som både är inifrån styrd och utifrån styrd. Det är därför viktigt att försöka hitta dessa krafter när man som samhällsplanerare har för avsikt att skapa förutsättningar för en hållbar livsstil hos de medborgare man verkar för. Det finns ett utökat behov av folkbildning där de pågående relationerna kan utvecklas för att lägga mer kraft och fokus på visionsarbetet och Gråboprocessen. Medborgare och medarbetare behöver tillsammans formulera argumentation kring varför omställningen för en hållbar utveckling måste ske, vad som behöver göras och hur det bör gå till i Gråbo och Lerum.

Förutsättningen för att strategin med Gråbo ska som pilot i arbetet att nå Vision 2025 skall bli lyckosam är att kommunens egna medarbetare, tjänstemän och politiker är lika engagerade och energiska som man förväntar sig att medborgarna i Gråbo skall vara.

Visionen får därför inte möta allt för stort motstånd internt i den egna organisationen. Kommunens medarbetare måste känna sig rustade för att på bästa sätt kunna bistå, hantera motstånd och hitta nya kreativa lösningar på de utmaningar som man ställs inför. Om medarbetarna inte själva får en chans att förhålla sig till visionen och dess konsekvenser för det egna ansvarsområdet kan det lätt skapas osäkerhet och avståndstagande. Risken är då stor att de goda intentionerna snabbt tappar kraft.

Det behövs därför en tillräckligt stor kritisk massa av övertygade, energiska medarbetare som kan bistå till att omställningsprocessen blir snabb, smidig och så friktionsfri som möjligt. D v s inte bara bestå av en liten klick initierade, insiktsfulla personer. Vi vill lyfta upp denna fråga då vi ser det som en grundförutsättning för att på bästa sätt kunna tillvarata den möjlighet vi uppfattar finns i strategin med Gråbo som pilot.

Dialogmetoden är en bra metod för det fortsatta arbetet och frigör den kraft som ligger i att människor ges förutsättningar att tänka självständigt, ta ansvar och leva upp till de värderingar som skall vägleda såväl samarbetet internt i Gråbo som samspelet med omvärlden.

Tällberg Foundation ser fram emot att bistå i det fortsatta arbetet som strategisk och operativt stöd i den fortsatta processen om så önskas.

Augusti 2011

Göran Gennvi, Tällberg Foundation

INLEDNING

Lerums kommuns utgångspunkt är insiktsfull i ambitionen att leva upp till den mycket offensiva vision som är antagen av den folkvalda politiska ledningen, ”*Lerums kommuns vision är att till 2025 bli Sveriges ledande miljökommun*”.

I arbetet mot att förverkliga Lerums Vision 2025 har Lerums kommun bitt Tällberg Foundation att genomföra en förstudie för att se om och hur Gråbo kan gå före och bli ett föredöme för resten av kommunen. Med tre fokusområden har denna förstudie kartlagt:

1. Hur Visionen och dess underrubriker uppfattas bland respondenterna (Gråboborna). Upplevs den begriplig, känns den angelägen och uppfattas den genomförbar.
2. Vilka drivkrafter stöder och kan verka för visionen, samt vilka krafter kan verka mot visionen.
3. En skattning av mognadsnivån hos respondenterna.

Under 2011 koncentreras arbetet med Vision 2025 till de fem strategiska inriktningar som pekades ut av kommunstyrelsen i april 2010. En viktig åtgärd är att under 2011 ta fram underlag för att bedöma om nuvarande inriktning i samhällsbyggandet är hållbar, dvs att ta fram underlag som gör det möjligt att bedöma behovet av en riktningssändring inom samhällsbyggandet, en förstudie för att undersöka möjligheterna att profilera Lerum inom s.k. affärsdriven miljöutveckling, minska utpendlingen från kommunen samt att kraftsamla kring en av kommunens tätorter. Förslaget är att göra pågående arbete i Gråbo till "pilot" för genomförande av Vision 2025.

Förstudien baseras på de frågeställningar och det anslag som finns formulerat i PM Vision 2025.

HÅLLBAR LIVSSTIL

Att lära för en hållbar livsstil kan beskrivas som att handla för att förbereda för den värld människor kommer att leva i under kommande århundraden för att försäkra sig om att den inte kommer att förstöras.

En hållbar livsstil innebär en balans mellan ekologi, ekonomi och etik för att tillgodose dagens behov utan att äventyra kommande generationers behov. Brundtlandrapporten från 1987 definierar hållbar utveckling som en utveckling som möter dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter

att möta sina behov. En hållbar livsstil kan utifrån denna definition beskrivas som den livsstil som krävs för att uppnå en hållbar utveckling. Begreppet hållbar utveckling refererar till de sätt på vilket ett samhälle producerar och reproducerar mänsklig existens, medan begreppet hållbar livsstil framförallt är relaterat till de val människor gör i sitt vardagliga liv.

Idén "en hållbar livsstil" har formats utifrån flera olika perspektiv de senaste årtiondena, främst inom den ekologiska och miljövetenskapliga disciplinen. En hållbar livsstil kan beskrivas i tre steg.

1. För det första innebär en hållbar livsstil att vara medveten om de miljöproblem och om de sociala orättvisor som råder i världen.
2. För det andra innebär det att vara självdisciplinerad, längta efter kunskap och att vilja lära sig.
3. För det tredje innebär det att tro att varje enskild individ kan göra en skillnad i kampen om en bättre värld och planet, genom de vardagliga val den gör.

Individuellt ansvarstagande är således att betrakta som ett nyckelbegrepp för en hållbar livsstil.

Att lära för en hållbar livsstil handlar om att lära sig att bibehålla och förbättra en god livskvalitet för dagens generationer, liksom livskvaliteten för kommande generationer. Det handlar även om att rusta individer, samhällen, grupper, företag och regeringar att leva och handla hållbart såväl som att öka förståelsen för sambanden mellan miljömässiga, sociala och ekonomiska frågor och dessas konsekvenser. Att lära för en hållbar livsstil kan beskrivas som att handla för att förbereda för den värld människor kommer att leva i under kommande århundraden, för att försäkra sig om att den inte kommer att förstöras.

Hållbar livsstil är när människor och miljö harmoniserar med varandra genom teknologi, ekonomi och individuella kraftansträngningar. En hållbar livsstil innebär en medveten livsstil där personligt ansvar gentemot andra människor och annat liv är en självklarhet. Begreppet hållbar kan uttryckas som att något är tillräckligt stadigt i sin uppbyggnad för att stå emot påfrestningar och refererar även till att något behåller sin ursprungliga kvalitet väl.

Livsstil -att beteckna beteendemönster bestämda av personliga egenskaper, motiv och värderingar. Livsstilar används ofta vid beskrivning av konsumentbeteende liksom inom resurs- och miljöforskningen där människors livsstil är en viktig faktor att ta med i beräkningarna.

METOD: DJUPINTERVJUER MED DIALOGMETODEN

För att förstå vilka attityder och värderingar som finns hos medborgarna i Gråbo har vi använt en metod för djupintervjuerna som bygger på dialog med hjälp av s.k. lärdukar, ett verktyg framtaget ur dialogmetoden. Bilden nedan visar en liten bild av den dialogduk som användes under samtalen i Lerum kommun.

SVERIGES LEDANDE MILJÖKOMMUN
HÅLL KÄRA HÄR
PÅ FÖRTÄLLNINGEN

Lerums vision är att bli Sveriges ledande miljökommun till år 2025. Visionen gäller hela kommunen men Gråbo har valts ut för att gå före i arbetet.

Men det är inte möjligt att nå visionen, om inte de som bor och verkar i kommunen enkelt kan välja ett vardagsliv som stödjer en hållbar utveckling.

Därför måste arbetet i Gråbo göras tillsammans med boende i Gråbo. Så här i arbetsstart behöver vi få en bild av hur ni som bor i Gråbo ser på läget. Den bilden kommer sedan att läggas till grund för det fortsatta arbetet.

Steg 1
Gå igenom visionen överst på arbetsduken. Samtala och försök bli överens om:
- Är visionen begriplig?
- Är den angelägen?
- Är den realistisk och genomförbar?

Markera era ställningstaganden med kryss

Steg 2
Samtala i gruppen först om vilka drivkrafter det finns för att arbeta med miljö och hållbarhet i Gråbo. Fortsätt sedan på temat: Vad är det som hindrar oss?

Skriv på Post-It kappor

Steg 3
Hur ser ni på kommunens arbete för att underlätta en hållbar livsstil? Hur är det och hur borde det vara?
- Vad är det vi gör bra och ska fortsätta med?
- Vad bör vi sluta med?
- Vad måste vi börja med?
- Vad ska vi se upp med och undvika?

Skriv på Post-It kappor

Sveriges ledande miljökommun
Lerums vision är att bli Sveriges ledande miljökommun till år 2025 eller tidigare.

Hållbarhet
Här verkar alla tillsammans för ett hållbart samhälle kulturellt, socialt och miljömässigt. Vi tänker globalt och agerar lokalt.

Kreativitet
Här är vi öppna och välkomnande gentemot nytänkande och utveckling. Vi som bor och verkar här engagerar oss inom lärande, kompetensutveckling och ny teknik.

Inflytande
Här har vi alla möjligheter att utöva inflytande över vår situation i alla skeden av livet. Samtidigt känner vi ansvar för andra och för det gemensamma.

Vad finns det för drivkrafter att arbeta med miljö och hållbar utveckling i Gråbo?

Vad är det som hindrar oss att välja en hållbar livsstil?

Hur är det idag?

	Vad vi gör	Vad vi inte gör	
Hur borde det vara?	Fortsätta!	Börja!	Hur borde det vara?
	Sluta!	Se upp!	
	Vad vi inte bör göra	Vad vi bör göra	

Hur är det idag?

Bild 1: Lärduka som användes under djupintervjuerna i Lerum

BAKGRUND METODVAL

Ett utvecklingsarbete som inte tar hänsyn till den kultur inom vilken strategin ska verka kommer med största sannolikhet att misslyckas. Forskningen säger att 70 % av alla nya strategier inte når avsedda effekter pga. ”felaktig”kultur, dvs ofta fel metodval kompletterat med fel verktyg.

Med ett bra metodval skapas ett gemensamt språk som tar hänsyn till den kultur metoden och strategin ska verka. Med fördel struktureras ”mjuka variabler” på ett mer begripligt sätt om verktygen som hör till är enkla att hantera. Rätt valda dialogverktyg skapar processer som ökar delaktighet och engagemang bland medborgarna vilket gör att man inte behöver ”Implementera” (trycka ut) ett förändringsprogram uppifrån och ned, utan tack vare delaktighet och

engagemang är programmet redan ”internaliserat”. Förändringsprocessen är redan ”igång” tack vare samtalsprocessen.

Dialogmetoden kompletterat med lärdukar bygger på att man samtalar runt en agenda som deltagarna hela tiden har på bordet och gemensamt utforskar.

UPPLÄGG OCH REFLEKTIONER FRÅN DJUPINTERVJUERNA

Deltagarna startade samtalen kring Lerums vision. Reflektionerna kring visionen fungerade därefter som utgångsläge för det mera specifika samtalet kring förutsättningarna för en hållbar livsstil i Lerum. Det var viktigt att få en fingervisning om hur begriplig, angelägen och görlig visionen uppfattas med dess underrubriker som vägledning i det fortsatta arbetet.

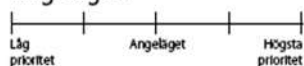
Sveriges ledande miljökommun

Lerums vision är att bli Sveriges ledande miljökommun till år 2025 eller tidigare.

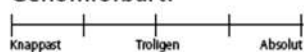
Begripligt?



Angeläget?



Genomförbart?



Lerums vision

Lerums Vision uppfattas som någorlunda begriplig. Definitivt angelägen samt troligen genomförbar vilket torde skapa den motivation som behövs för den fortsatta processen.

”Jag noterade att när det gäller visionen har ungdomarna en mer optimistisk syn på att visionen skall kunna uppfyllas samtidigt som de vuxna har en mer pessimistisk hållning”, Lärare i Gråbo

Hållbarhet

Här verkar alla tillsammans för ett hållbart samhälle kulturellt, socialt och miljömässigt. Vi tänker globalt och agerar lokalt.



Hållbarhet

Respondenterna ansåg att hållbarhet är ett svårt begrepp som måste förklaras. Man vet ungefär vad det betyder men när man tvingas att bli precis i sin definition blir det uppenbart att begreppet som sådant behöver finna sin gemensamma definition. Även om formuleringen inte är helt begriplig uppfattas innebörden som högsta prioritet och att den troligen är genomförbar.

Kreativitet

Här är vi öppna och välkomnande gentemot nytänkande och utveckling. Vi som bor och verkar här engagerar oss inom lärande, kompetensutveckling och ny teknik.



Kreativitet

Formuleringen är begriplig och innebörden uppfattas ha högsta prioritet och är troligen genomförbar. Här finns det en hel del självkritik kring hur öppen attityden faktiskt är i praktiken, för att ta emot annorlunda tankar och nya idéer. Men i och med att medvetenheten om eventuella brister i öppenhet för de nya och annorlunda finns, är det en bra förutsättning för att kunna undanröja de eventuella hinder som finns och kan uppstå kring förutsättningarna för kreativitet och nytänkande

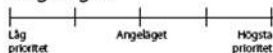
Inflytande

Här har vi alla möjligheter att utöva inflytande över vår situation i alla skeden av livet. Samtidigt känner vi ansvar för andra och för det gemensamma.

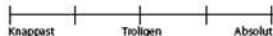
Begripligt?



Angeläget?



Genomförbart?



Inflytande

Formuleringen kring inflytande upplevdes som distinkt och upplevs någonstans mellan angeläget och högsta prioritet samt nära nog "absolut genomförbart". En möjlig tolkning av detta är att inflytande och kontroll över den egna situationen är en vägledande prioritering för medborgarna i Gråbo och Lerum. Här ligger en stark attraktivitet och drivkraft som är viktig att ta fasta på i det kommande arbetet. Det var uppenbart att under denna punkt ligger mycket av energin att hämta i det fortsatta arbetet med medborgardialogen.

Under samtalen om visionsformuleringarna framkom önskemål om att ta nuvarande formuleringar till en tydligare konkretiseringsgrad. Detta för att få ett större engagemang och en bättre förståelse bland dem de berör medborgarna i Gråbo.

RESULTAT FRÅN DJUPINTERVJUER

Sammanfattande slutsatser efter intervjuer med ”sakkunniga” samt djupintervjuer med ett tvärsnitt invånare i Gråbo visar att medvetenheten är relativt stor bland ett urval tjänstemän och politiker i kommunen om vilka val som man som medborgare ”bör” göra för att uppnå en hållbar livsstil och kommunens roll i förverkligandet av detta som ”möjliggörare” i egenskap av samhällsplanerare.



BILD 2: Maslow's behovspyramid, Ericsson Consumer Lab

DRIVKRAFTER VS HINDER FÖR HÅLLBAR LIVSSTIL I GRÅBO

Djupintervjun synliggjorde också vilka drivkrafter man ser för att arbeta med miljö och hållbar utveckling i Gråbo. Det var en samstämmighet kring några huvudfaktorer.

Dels invånarna själva i Gråbo bland annat i form av ”motiverade föräldrar och aktiva politiker” men också skolan och föreningsliv och kyrkan. Idrottsklubbarna, hembygds- och fritidsgården nämndes separat. Vad som också omnämndes är en ”anti-snobbig attityd” som man menade skulle kunna vara en grund för en mera miljömedveten livsstil. ”- Second-hand är cool” som någon uttryckte det. Bland annat tar det sig i uttryck att bland annat Pingstkyrkan utvecklar sin Second Hand butik på torget. Det är inne med återanvändning. Den ökande inflyttningen kan också vara en positiv drivkraft.

De hinder som beskrivs är de som normalt dyker upp vid denna typ av undersökningar d v s vad som står i vägen för en mera hållbar livsstil. Egoism och den privata ekonomin är två av de tydligast förekommande begreppen.

Lillebrorskomplex, förändringsrädsla och brist på kunskap är andra faktorer som listas som möjliga interna hinder bland medborgarna själva. Som externa faktorer listas kommunikationer och infrastruktur liksom avsaknad av miljöstationer, alltså dåligt efterhåll bland dessa liksom kommunens egna fastigheter och markområden.

GRÅBOBORNAS MOGNADSNIVÅ ENLIGT BARRETT MODELLEN

En modell för att uppskatta mognaden i Gråbo

”Ett utvecklingsarbete som inte tar hänsyn till den kultur inom vilken strategin ska verka, kommer med största sannolikhet misslyckas” – Richard Barrett

De flesta vet att kulturen i en organisation eller i ett samhälle många gånger är ett hinder för utveckling, men det är mjukt och svårt att mäta, så många blundar och hoppas att det ska ordna sig ändå. Richard Barrett, f d World Bank, fick i uppdrag att utveckla en modell och mätmetodik inom kulturens snåriga område. Metodiken som mäter kultur kallas Culture Values Assessment. Sedan 1997 används metodiken över hela världen och har också flitigt använts i Sverige, även inom ett antal kommuner. Nedan har vi försökt att skatta resultaten från djupintervjuerna applicerade på Barretts modell för nivåer av medvetande.

De sju nivåerna av medvetenhet

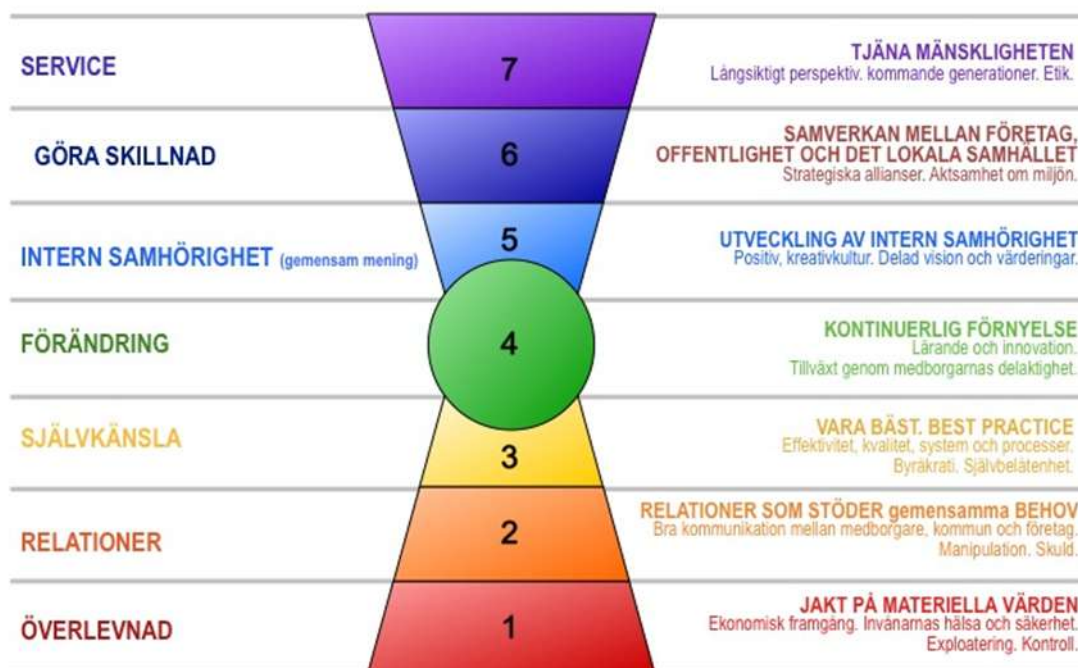


BILD 3: Culture Values Assessment, Richard Barrett

Gråbobornas mognadsnivå enligt Barret modellen

I vår djupintervjustudie har vi vägt in respondenternas svar på den skala som används i Barretmodellen för att få en känsla av spridningen och tyngdpunkterna bland de deltagande respondenterna. Erfarenheten visar att de samhällen och organisationer där spridningen är någorlunda jämt fördelad över de olika nivåerna har störst motståndskraft och därför bäst förutsättningar för anpassning till nya villkoren. Djupintervjuerna i Gråbo ger en fingervisning om en förhållandevis god spridning med en tyngdpunkt på de 4 första nivåerna. Detta innebär en extra utmaning för kommunen.

Nivåer av medvetenhet

1. Överlevnad – en betydande andel av Gråboborna har svårt att få vardagen att gå ihop, tidsmässigt och ekonomiskt. Samtliga grupper (i djupintervjuerna) nämner ekonomi som ett möjligt hinder för en hållbar livsstil.

2. Relationer - det starka föreningslivet och kyrkan (ex Pingstkyrkan) är drivande lokala motorer.
3. Självkänsla - Gråbobona har utvecklat sin egna kultur och identitet som bygger på en god självkänsla.
4. Förändring – sedan 2007, men sannolikt redan tidigare, pågår en positiv förändring som medborgarna hänvisar till, genom tex skolans arbete.
5. Intern samhörighet – Gråboborna beskriver det som att man är bekanta med varandra och för detta är föreningslivet och kyrkan avgörande.
6. Göra skillnad – en önskan om en större samverkan mellan civilsamhället, offentligheten och näringslivet går tydligt att spåra under intervjuerna
7. Tjäna mänskligheten – någon tydlig indikation på ett större samhälls- eller globaltengagemang gick inte att utläsa ur djupintervjuerna.

SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER

MEDVETENHET OCH MOGNADSNIVÅ KRING FÖRUTSÄTTNINGARNA FÖR EN HÅLLBAR LIVSSTIL

Nivåer av medvetenhet enligt Barret modellen (*se föregående kapitel*)

Nivå 1. Överlevnad

Gråbo har en förhållandevis hög andel hushåll av ensamstående föräldrar, många är ensamstående mammor med tonårsbarn. Hushållens ekonomi är ofta ansträngda och går på små marginaler. För dessa hushåll kan en hållbar livsstil bara försvaras om det innebär större ekonomiska marginaler, bättre/större tidsmässig valfrihet. Helt enkelt att göra vardagslivet lite enklare ur flera aspekter.

Rekommendation:

Involvera och utbilda/utveckla medarbetarna och kommunens funktioner i praktiskt hållbarhetsarbete i samverkan med brukarna för att skapa förståelse för t ex samhällsplaneringen (exempelvis borde socialförvaltningen tillsammans med Gråboborna deltaga mer i hållbarhetsarbetet).

Nivå 2. Relationer

Djupintervjuerna gav ett entydigt svar i att Gråbokulturen består i en stark inre samhörighet.

Detta är en tillgång värd att bygga vidare på. Människor känner sig trygga och nöjda och vill bo kvar i Gråbo. Uppenbart var också att relationerna mellan medborgarna är förhållandevis starka. Genom det starka och intensiva föreningslivet och att kyrkan har starka relationer utvecklats också mellan generationerna. Barn, ungdomar, föräldrar och ledare.

”Normsättarna i Gråbo ligger också i kyrkans sfär i samband med konfirmationsläsning och ett aktivt ungdomsarbete, inte bara bland föreningslivet och idrottsrörelsen som jag tidigare föreställt mig.”

Rekommendation:

Involvera föreningslivet och kyrkan i arbetet med att utveckla en hållbar livsstil i Gråbo. Bygg på de aktiviteter som redan pågår och som kan gynna föreningslivet på olika sätt. Återbrukstanken som kommit upp under intervjuerna är ett exempel där föreningarna kan skapa utrustningsbytesdagar, eller secondhand för olika åldrar där föreningarna tar ut en liten avgift eller per försald enhet eller via sponsring från det lokala näringslivet. I anslutning till dessa konkreta aktiviteter kopplas medborgardialoger. Anslaget i dessa dialoger skall ha flera syften. Dels kan de bidra till folkbildning kring sakernas tillstånd (behovet av en hållbarutveckling) men också generera, egna kreativa och konstruktiva idéer till aktiviteter för att lösa de problem som man uppfattar som möjliga att påverka.

Nivå 3. Självkänsla

Gråbobona har utvecklat sin egen kultur och identitet. Ungdomarna var de starkaste rösterna för att gråbokulturen inte får förstöras, som man uttryckte det. Det finns en positiv självkänsla i Gråbo, en egen stark och positiv identitet som behöver få utvecklas ytterligare. Krafter i Gråbo har försökt att ändra namnet, **exempelvis till Stora Lundby men som någon respondent uttryckte det** –**En Gråbobo gillar sitt samhälle, även namnet**”. När ungdomarna ifrån Gråbo kommer till gymnasiet i Lerum skäms man för att man kommer därifrån vilket kan vara ett osäkerhetstecken om är naturligt vid en platsförflyttning. Den som kommer ”utifrån” kommer alltid att känna sig utifrån men någonting signalerar säkert denna känsla förknippad med Gråbo.

Rekommendation:

Det är uppenbart att det finns starka kulturbärare i Gråbo. Personer som bär den starka självkänslan och som kan bli nyckelpersoner i medborgardialogen och lokala aktiviteter. Deras argument och självklara framtoning påverkar och skapar positiv energi. En process som handlar om att hitta Gråbos själ som kan användas senare som avsändare vid inbjudningar och information kring aktiviteter och initiativ sprungna ur Gråbo skulle kunna förstärka den positiva självkänslan. Detta skulle kunna vara en del i medborgardialogen.

Nivå 4. Förändring

Gråbo är inne i en positiv förändrings- och utvecklingspiral. Sannolikt genererad av kommunens satsningar på skolan. En av de unga rösterna uttryckte dock en **varning**"- Vi får inte gå för fort fram i vårt förändringsarbete så att vi bygger bort **Gråbos själ**". Det som hänvisas till som avgörande för den positiva förändringsspiralen är skolans satsning på entreprenöriellt lärande. Detta har pågått några år och är ett exempel på skolans betydelse också för att nå ut till familjerna. Gråboborna skiljer sig inte ifrån andra grupper vad avser "rädslan inför förändring" men man har också själv i närtid sett frukterna av konstruktiva utvecklingsinitiativ varför motivationen till utveckling och förnyelse uppfattas som mycket stor i Gråbo.

Rekommendation:

Förändringsarbete där människor själva känner sig ha inflytande och en känsla av kontroll på process och innehåll har betydligt större chans att få uppmärksamhet, engagemang och bli långsiktigt och bestående. Vi tror därför att skolan måste vara en viktig nod och mötesplats för den process som till viss del redan är igångsatt. Vår uppfattning är att om elever och lärare involveras på ett naturligt och integrerande sätt i dessa samtal förs de vidare hemma vid köksborden. Vår erfarenhet är att det på detta sätt idkas folkbildning. Det är även centralt att politikerna som en naturlig del i sitt politiska arbete deltar i medborgardialogerna, som medborgare och medskapare.

Nivå 5. Intern samhörighet

Gråboborna beskriver det som att man är bekanta med varandra och för detta är föreningslivet och kyrkan avgörande.

"Vi är bekanta med varandra här i Gråbo", respondent i intervju

Men det finns en annan möjlig orsak till att den interna samhörigheten möjligen är starkare i Gråbo än andra delar av kommunen. Skolbranden 2007 var en tragedi som sannolikt på något sätt påverkade alla Gråbobor. Det är ett känt faktum att grupper som drabbas av tragedier kan få en ökad samhörighet just genom det gemensamma trauma som man tillsammans genomlider.

"Ungdomarna känner inte idag igen sig i den bild som tecknas bl a om de sociala problem som ansågs ligga till grund för skolbranden. Det är en ny och annorlunda bild som ungdomarna själva tecknar. Viktigt att vi inte konserverar en felaktig bild."

Rekommendation:

Den starka känsla av intern samhörighet som byggts upp i Gråbo bör kultiveras med största respekt. Det är en fantastisk tillgång som många samhällen eftersträvar men sällan når samtidigt som det också kan slå över och bli en negativ energi av egen och andras stigmatisering. Vi har noterat under förstudien att utifrån betrakta Gråbo som en plats med problem som Gråboborna själva inte känner igen sig i. Det är därför av största vikt att hålla ögonen på den typen av tendenser. Genom medborgardialogen kommer den interna samhörigheten att vidmakthållas och förstärkas men den **behöver en ”omvårdande” hand.**

Nivå 6. Göra skillnad

En önskan om en större samverkan mellan civilsamhället, offentligheten och näringslivet går att spåra under intervjuerna. Det finns starka individer med en tydlig agenda för att göra skillnad eller arbeta för miljön. En förutsättning för framgång är att bilda strategiska allianser mellan näringslivet, offentligheten och civilsamhället. Man uttrycker att fler kommunalsträffar med lokala politiker behövs, liksom mer dialog, och inte minst över åldersgränserna liksom att följa upp och dra lärdom av det som gjorts tidigare likväl det som händer just nu. Man föreslår att det skapas fler mötesplatser. Gråboborna är engagerade och beredda att fortsätta att mobilisera och utveckla Gråbo. Svaren på hur man uppfattade Lerums vision var entydigt – det är mycket angeläget att jobba för att leva upp till visionen.

Rekommendation:

Genomförs medborgardialogen över sektorsgränser och blandar människor från samhällets alla delar med syfte att gemensamt samtala om hur man tillsammans skall forma framtiden kommer automatiskt idéer om hur man på individuell-, grupp- och samhällsnivå kan göra skillnad. Den metod vi föreslår bygger på den erfarenheten att generativa (skapande) dialoger leder till energi, lärande och en önskan om att aktivt vara med och bidra till utveckling.

Nivå 7. Tjäna mänskligheten

En tydlig indikation på ett större samhälls- eller globalt engagemang gick inte att utläsa ur djupintervjuerna. Det betyder inte att den inte finns eller kan utvecklas i den process vi föreslår. Den kulturella potential som undertecknad intervjuare uppfattat kan på mycket kort tid generera alternativt frigöra ett engagemang för att vara en medspelare på den globala arenan av framsynta platser som förstår att genom praktiska initiativ genomföra den omställning som världen både efterfrågar och behöver.

Rekommendation:

Genom en klok och transparent kommunikations och dialogprocess via digitala medier kan Gråbos utvecklingsarbete mot en hållbar livsstil få uppmärksamhet och draghjälp av den snabbt växande omställningsrörelse som startat i stora delar av världen. Detta betyder att genom en icke manipulativ (filtrering via ex.

kommunen) kommunikation lyfta fram framgångar och motgångar i processen, bjuda in deltagarna d v s individer, organisationer till och med familjer in i reflektionerna kring processen. Om man dessutom får med sig partners som har intresse av omställningsarbetet kan detta bygga en ny identitet, en känsla av att vara del av ett större sammanhang, en del av den nya världen. Inte bara en marginaliserad del av Lerum.

REKOMMENDATIONER - INRIKTNING OCH FÖRBEREDELSE FÖR ARBETET MOT VISION 2025

Fördjupa samarbetet med omvärlden

I kommunens PM Vision 2025 finns ett antal förutsättningar formulerade under punkten – Vision 2025 -Vad krävs för att lyckas?

”Ska Lerum bli Sveriges ledande miljökommun innebär det att kommunen ska gå före i miljöarbetet. Detta betyder att Lerum måste vara beredd att ta ansvar för att utveckla nytt och att söka nya lösningar. I synnerhet inom klimatområdet ställs höga krav på kommunens förmåga till utveckling och anpassning, eftersom den pågående klimatförändringen kommer att ställa krav på genomgripande samhällsförändringar.”

För att förverkliga visionen bör kommunen fördjupa samarbetet med omvärlden, forskning, näringsliv och medborgare.

Tryck på kommunens egna medarbetare, tjänstemän och politiker- ansvar och kreativitet

Kommunens nya organisation och dess styrmodell är viktiga förutsättningar för att lyckas med det förändringsarbete som Vision 2025 förutsätter. Styrmodellen bygger på en tydlig arbetsfördelning inom kommunens organisation, både den politiska och den opolitiska.

Styrmodellen bygger dessutom på målstyrning. Jämfört att styra en verksamhet med instruktioner (dvs chefen säger till medarbetaren precis hur han eller hon ska göra), leder målstyrning till att människors kreativitet och uppfinningsförmåga bättre tas till vara. Vision 2025 kommer att kräva att många människor deltar i arbetet.

Exempel: Låt säga att socialförvaltningen har en hel del relationer med en relativt stor andel medborgare ifrån Gråbo. Hushåll som har det tufft ekonomiskt och socialt att överleva från månad till månad. När kraven ökar från kommunen och civilsamhället i Gråbo att ställa om mot en mera hållbar livsstil kan det uppstå stora utmaningar för den kommunala tjänsteman som skall motivera och inspirera en person med ytterst knappa resurser att känna engagemang för kommunens vision 2025 och dess positiva konsekvenser för medborgarna. Här måste tjänstemannen känna sig förberedd och väl rustad.

En absolut förutsättning för att strategin att göra Gråbo till pilot i arbetet att nå Vision 2025 skall bli lyckosam är att kommunens egna medarbetare, tjänstemän och politiker är lika engagerade och energiska som man förväntar sig att medborgarna i Gråbo skall vara.

Visionen får inte möta allt för stort motstånd i den egna organisationen. Kommunens medarbetare måste känna sig rustade för att på bästa sätt kunna bistå, hantera motstånd och hitta nya kreativa lösningar på de utmaningar som man ställs inför. Om de inte själva får en chans att förhålla sig till visionen och dess konsekvenser för det egna ansvarsområdet kan det lätt skapas osäkerhet och avståndstagande. Risken är då stor att de goda intentionerna snabbt tappar kraft.

Det behövs därför en tillräckligt stor kritisk massa av övertygade, energiska medarbetare som kan bistå till att omställningsprocessen blir så snabb, smidig och så friktionsfri som möjligt. D v s inte bara bestå av en liten klick initierade, insiktsfulla personer. Detta är en grundförutsättning för att på bästa sätt tillvarata den stora potential vi uppfattat finns för att med framgång göra Gråbo till pilot i syfte att nå visionen 2025.

Kommunens medborgardialog – en motor i hållbarhetsarbetet

Omställningsarbetet för en hållbar livsstil handlar om två aspekter. Dels den tekniska funktionella aspekten. Det område som traditionellt har fått och får mest uppmärksamhet och fokus i hållbarhetsarbetet. Men också den pedagogiska aspekten. Det är viktigt att vara medveten om dessa två aspekter att ta hänsyn till. Viktigt att vara medveten om att bara för att man förstår och behärskar den tekniska inte med automatik behärskar den pedagogiska aspekten och vice versa.

En av de viktigaste delarna i att göra Gråbo till pilot kommer att vara att investera i den pedagogiska delen av processen. Det kommer att krävas ett ödmjukt förhållningssätt för ett gemensamt lärande, där det är kommunen som är initiativtagare och samordnare av processen men som inte alltid sitter med svaren. Det är också viktigt att kommunen ständigt påminner sig själv och medborgarna om att det inte handlar om vad kommunen bör göra utan om vad samtliga aktörer skall göra; som tex företag, föreningar, myndigheter organisationer och framför allt individerna själva.

Genom medborgardialogen får man möjligheten att gemensamt utmana sina egna och gemensamma tankemodeller och därmed synliggöra sina handlingsmönster. Detta är den stora pedagogiska utmaningen. De lösningar som uppfattas ha störst förutsättningar att accepteras av gruppen är de som kommer att genomföras och följas.

Vi föreslår därför följande:

På kommunen

- Förbered och mobilisera kommunens medarbetare genom en dialogprocess där man får förhålla sig till visionen och dess konsekvenser för det egna arbetet på samma sätt som medborgarna i Gråbo gör.

I Gråbo

- Utveckla den redan pågående medborgardialogen till att Gråboborna gemensamt utvecklar sina egna normer och idéer för en hållbar livsstil.
- Låt skolan bli det naturliga navet för medborgardialoger.
- Låt det redan starka föreningslivet och kyrkan (ex Pingstkyrkan) vara drivande motorer i processen. Se till att det blir konkreta processer som skapar vinna, vinna situationer i omställningsarbetet.
- Bygg kring det som redan uppfattas som positivt och ligger i de initiativ som redan har uppstått spontant.
- Bygg på det ungdomarna ser som självklart och coolt - återanvändning och återbruk – Second Hand.
- Utveckla ett sammanhållande, konkret koncept att utgå ifrån, exempelvis **”återbruk, återväxt, återanvändning” eller liknande. Det skall kännas angeläget för hela samhället, skolan, näringslivet, föreningslivet och vara applicerbart för alla sektorer i lokalsamhället.**

Kommunens engagemang i Gråbo har skapat en positiv spiral

Vår viktigaste rekommendation tar sin utgångspunkt i den positiva Gråbo kultur som uttrycktes under djupintervjuerna och som är ett utmärkt fundament att bygga på.

Gråbo är en miljö med stark sammanhållning och en stark motivation för utveckling inte minst tack vare kommunens starka och positiva engagemang i tätorten sedan skolbranden. Ett starkt och distinkt intryck ifrån intervjuerna är att respondenterna (medborgarna) trivs i Gråbo. De flesta hade bott länge på platsen, trivs och känner sig generellt trygga och nöjda med sakernas tillstånd. De unga talar om en Gråbokultur som inte får förstöras. Vår tolkning är att det finns en överblickbarhet och relativ transparens i Gråbo med skolan, föreningslivet och kyrkan som centrala och sammanhållande noder. Detta är en helt annan bild än den som uppenbarligen dröjer sig kvar inom delar av kommunen.

Infrastruktur och samhällsservice

Kommunens uppgift i att tillhandahålla en fungerande infrastruktur och samhällsservice är viktiga områden för att skapa- och behålla motivationen bland de medborgare som förväntas genomföra omställningen. Under djupintervjuerna kan man skönja att motivationen och behoven men också frustrationerna kretsar kring några huvudteman relevanta för visionsarbetet.

De huvudsakliga frustrationerna kan härledas till några områden nämligen kollektivtrafik och sophantering samt upplevelsen av en generell ineffektivitet i delar av den kommunala servicen. Det behöver inte vara rätt i sak men om relevant information inte når ut till brukarna skapas en känsla av ineffektivitet som kan vara svår och kostsam att tillrättalägga för kommunen eller ansvarig enhet. Relationen till kommunen blir i detta avseende avgörande om och huruvida man tycker att ett personligt engagemang bär frukt eller inte. Väl förberedda, införstådda och motiverade medarbetare är nycklar till framgången i detta arbete.

Att ha transparens eller ”insyn” är en kommunikativ och viktig demokratisk fråga.

Exempelvis att skapa förståelse för hur kommunen upphandlar energi, värme, sophantering, lokaltrafik, skolmat e t c för skattebetalarnas och samhällsmedborgare räkning. Det visar kommunens förmåga att effektivisera tillvaron, så att man som medborgare upplever att man både spar tid och pengar tack vare en god samhällsplanering.

Vissa saker i samhället förväntas flyta friktionsfritt och tas i hög grad för given. När det inte gör det uppstår snabbt frustration. Forskning visar att behovet att spara tid och pengar är en betydligt starkare motivator än en hållbar livsstil i sig. Detta anses mera som en positiv sidoeffekt. (Ericsson Consumer Lab)

Snabb och relevant information, rätt formulerad, är en viktig motivationsfaktor.

Exempelvis information om tillgängliga alternativ avseende transporter- och kommunikationer, energi eller annan samhällsservice d v s sådant som underlättar medborgarens val så att han/hon spar tid och pengar genom att anta en mer hållbar livsstil. Människor vill känna sig oberoende och fria att välja exempelvis färdstätt, tider men också att inte vara beroende av bara ett alternativ eller en leverantör.

Relationen mellan medborgaren och kommunen och myndigheter bygger i hög grad på psykologi därför behöver en särskild känslighet utvecklas för interaktionen mellan medborgarna och kommunen. Exempelvis upplevs "energieffektivisering" ifrån myndigheternas sida mer positiv laddat än begreppet "energibesparingsprogram", även om det syftar till samma sak. Känsla av att ha kontroll över och möjlighet att påverka sin egen situation är en absolut

grundförutsättning för valet av en hållbar livsstil. Detta är också den avgörande faktorn för känslan av frustration. En hyresgäst eller egnahemsägares möjlighet att kunna påverka sin egen energiförbrukning och därmed kostnad är ett exempel på detta.

Sammanfattande slutsatser efter intervjuer med ”sakkunniga” samt efter djupintervjuer med ett tvärsnitt invånare i Gråbo visar att medvetenheten är relativt stor bland ett urval tjänstemän och politiker i kommunen om vilka val medborgare ”bör” göra för att uppnå en hållbar livsstil liksom vad kommunens roll i förverkligandet av detta som ”möjliggörare” är i egenskap av samhällsplanerare.

Våra egna slutsatser baserat på många års arbete med hållbarhetsfrågor och förändringsprocesser är att grunden för en klimatsmart livsstil (förenklat), baseras på Abraham Masslows behovspyramids tre nivåer En grundförutsättning är människors tillgång/tillgängligheten till resurser och tjänster. Baserat på detta ges valmöjlighet för att kunna välja en önskvärd livsstil. Lerums kommun visar insikt om detta i sin projektformulering varför pilot Gråbo har stora förutsättningar att bli lyckosamt.

Bilaga 1

CHECKLISTA VID METODVAL FÖR MEDBORGARDIALOG

Möjligheterna för framgång är goda då processen har några komponenter på plats som är en förutsättning för en konstruktiv medborgardialog. Det handlar om ett tydligt sammanhang och några angelägna avsikter, tillgång till bra och effektiva metoder och en tydlig struktur samt några olika arenor att föra samtalet på d v s:

En angelägen avsikt

Gråbo, pilot i Lerums vision 2025 med syfte:

- Att stärka Gråbos identitet och/eller samspelet med omvärlden.
- Att undanröja hinder för samverkan och effektivitet internt.
- Att frigöra kraft och kompetens som ligger dold.
- Att leva upp till visioner och kärnvärden.
- Att ge ledarna (formella och informella) möjligheter att leva upp till nya krav på ledarskapet.
- Att kraftsamla runt strategiska framtids- och livsstilsfrågor.
- Att synliggöra att kommunen menar allvar

En tydlig struktur

- En konkret agenda som fokuserar på rätt frågeställningar
- En metod som lockar fram och förvaltar många olika perspektiv
- Att Kommunen förvaltar processen initialt men skapar förutsättningar att succesivt föra över den på föreningslivet och skolan.

Några olika arenor att föra samtalet på

- Skolan - en plats att mötas på
- En studiecirkel som leds av ledaren på skolan/föreningen
- En workshop som leds av en samtalsledare
- En lärande upplevelse
- Den årliga konferensen (på föreningen/företaget)
- En ny typ av fikasamtal
- Hemma vid köksbordet

Bilaga 2

EXTERNA PERSONER INTERVJUADE;

Göran Garberg – Corporate Missions ang. Barret Metoden
Michael Piechewski – dialogmetoder och arbetsdukar
Johan Rockström - Stockholms Enviromental Institute
Karl Henrik Robert – The NaturalStep
Anders Wijkman - Tällberg Foundation
Jan Forsmark – Transition Sweden
Jim Wine – Tällberg Foundation
Lars Erik Larsson- Studieförbundet Vuxenskolan Peter Wiborn – Studieförbundet Vuxenskolan
Bengt Brylde – Göteborgs Universitet (per tel)
Ingvar Larsson – Göteborgs Universitet (per tel)
Louise Hård af Segerstad – ALBAECO
Matilda Gennvi Gustafsson – Ericsson

Personer i Gråbo:

Föräldrar:

Bengt Jakobsson, Hjällsnässkolan
Linda Mastersson, Hjällsnässkolan
Annika Berg, Lekstorp
Sara Gustafsson, Lekstorp

Elever Hjällsnässkolan:

Nora Olmås, år 9
Rasmus Andersson, år 9
Elisabeth Arns, år 9
Erik Medin, år 8
Olof ?, år 8

Beredningspolitiker:

Mikael Dockered,
Lise Augustsson,
Lerny Hermansson,
Sofia Jeryd,
Eva Andersson,
Marianne Ödling,
Johan Camp,

Samhällsföreningen eller gamla "referensgruppen" :

Gunilla Behmer,
Lena Hopsch,
Birgitta Jacobsson,
Lars-Erik Rastin,
Christer Santesson

Fördjupningsintervjuer: Sten Jacobsson och Lars-Erik Rastin